

Flamingo's leven al tientallen jaren in Nederland. Een nieuwe vogelfamilie krijgt vaste voet in onze omgeving.

door Joop Treep, september 2006, herzien augustus 2012.

Deze tekst werd gepubliceerd op de webpagina "Flamingo's in Nederland" www.flamingosinnederland.info.

© Op de gehele inhoud van dit opstel berust het copyright bij de auteur.

Inleiding

Hoewel er wel eens een enkele flamingo in onze omgeving werd gezien in de eerste helft van de 20e eeuw, en er in de dertiger jaren zelfs eens een kleine invasie van 30 juveniele flamingo's in het oosten van Duitsland plaats vond, zijn er toch geen aanwijzingen dat flamingo's in de laatste eeuwen regelmatige bezoekers waren van het boven de Alpen gelegen deel van Europa.

De weinige gedocumenteerde vogels waren altijd Grote Flamingo's (*Phoenicopterus antiquorum/roseus*). Ze waren vermoedelijk als dwaalgasten afkomstig vanuit flamingoleefgebieden in Zuid Europa en Kazakstan. Na 1970 veranderde het beeld. Er werden steeds vaker en steeds meer flamingo's waargenomen. En het waren voornamelijk Chileense Flamingo's (*Phoenicopterus chilensis*). Later kwamen daar nog Caribische Flamingo's (*Phoenicopterus ruber*) en Kleine Flamingo's (*Phoeniconaias minor*) bij, en ook het aantal Grote Flamingo's nam aanzienlijk toe.

In 1983 ontstond een flamingobroedkolonie in het Zwillbrocker Venn, een natuurreservaat in Duitsland, niet ver van de grens bij Eibergen. Bijna jaarlijks worden daar jonge flamingo's door hun ouders grootgebracht. Met de vestiging van de diverse soorten flamingo's in West-Europese wateren lijkt het erop dat een nieuwe vogelfamilie, de *Phoenicopteridae*, voet aan de grond heeft gekregen.

In dit opstel worden enige achtergronden bij de opkomst van de voor deze omgeving nieuwe vogelgroep belicht. Er wordt hierin niet geprobeerd een totaalbeeld van het flamingoleven te schetsen. In iedere goede encyclopedie (b.v. DEL HOYO et al. 1992) en in de monografieën van OGILVIE & OGILVIE (1986) en JOHNSON & CÉZILLY (2007) is daarover uitgebreide informatie te vinden.

Herkomst onbekend

In tegenstelling tot wat veel mensen veronderstellen, zijn flamingo's geen tropische vogels die geen kou zouden kunnen verdragen. Het mag echter niet zo hard en langdurig vriezen dat het water, waarvan de vogels voor het vinden van hun voedsel afhankelijk zijn, permanent met ijs bedekt raakt. In de Nederlandse Delta, waar de in West Europa levende flamingo's gewoonlijk de wintermaanden doorbrengen, vriest al sinds vele jaren nooit al het water dicht. Dat wordt verhinderd door de doorgaande aanvoer van rivierwater en de warme Golfstroom. In de Delta bevinden zich bekkens met, voor flamingo's aantrekkelijk, ondiep voedselrijk water. Avontuurlijk aange-

legde individuen kunnen dat ontdekt hebben. Het is daarom niet onmogelijk dat sommige Grote Flamingo's en Kleine Flamingo's hier op natuurlijke wijze terecht zijn gekomen.

Hoewel alle flamingosoorten goede vliegers zijn, die uren achtereen door kunnen vliegen, is de aanwezigheid van Chileense Flamingo's en Caribische Flamingo's waarschijnlijk toch op menselijke interventie terug te voeren. Het is onwaarschijnlijk dat in korte tijd twee flamingosoorten plotseling de Atlantische Oceaan van Amerika naar Europa zouden zijn overgestoken. Flamingo's van het geslacht *Phoenicopterus* zijn weliswaar kosmopolitische vogels, maar de ruimtelijke scheiding tussen de drie nu nog levende soorten vond al honderdduizenden jaren geleden plaats. Als er een regelmatige uitwisseling tussen de gescheiden populaties zou zijn geweest, zou dat de ontwikkeling tot zelfstandige soorten hebben verhinderd.

Geen van de Chileense en Caribische Flamingo's die in West Europa in de laatste 35 jaar werden waargenomen, droeg echter een door mensen aangebracht herkenningsteken. De herkomst vanuit wetenschappelijk geleide dierenparken ligt daarom niet voor de hand. De meeste dierenparkflamingo's zijn immers voorzien van pootringen. Bovendien worden flamingo's in dierenparken meestal gehouden in open verblijven en wordt hun wegvliegen voorkomen door hen te leewieken. Hierbij worden de laatste vingerkootjes van één van de vleugels afgeknipt of weggebrand. Aan dat vleugeluiteinde zullen nooit meer slagpennen groeien. Onhandige particuliere vogelhouders kunnen echter de fout hebben gemaakt hun flamingo's te kortwieken, d.w.z. de slagpennen af te knippen. Omdat de rui van de lichaamsveren en de vleugelveren bij flamingo's niet altijd gelijktijdig verloopt, kunnen nieuwe slagpennen ongemerkt zijn aangegroeid. Maar het kan ook zijn dat de vogels bewust zijn losgelaten. Door een handelaar die zijn (illegale?) handel niet kwijt kon, of iemand die daarmee dacht de avifauna te "verrijken".

Overigens zijn in de laatste decennia wel enige Grote Flamingo's en Kleine Flamingo's met pootringen in West-Europese wateren gezien. De éénmalige aanwezigheid in 1993 van 13 volwassen Grote Flamingo's in het Zwillbrocker Venn, die zes broedparen vormden en enige jongen groot brachten, doet veronderstellen dat er in dat jaar sprake was van een influx van wilde vogels. Het opduiken in de laatste jaren van diverse juveniele Grote Flamingo's in onze omgeving, die zeker niet in de broedkolonie in het Zwillbrocker

Venn uit het ei kwamen, wijst daar ook op.

In januari 2006 baarden twee Kleine Flamingo's bij Ameland opzien. Eén van deze vogels was geringd; het andere exemplaar niet. Het geringde exemplaar bleek afkomstig te zijn uit een Belgische vogelhouderij; de vogel overleeft tot op heden in vrijheid in de West-Europese wateren. In deze eeuw werden regelmatig Kleine Flamingo's in het Middellandse Zee-gebied waargenomen. Enige van hen verbleven langere tijd in de broedkolonies van de Grote Flamingo's in Zuid Spanje en op Sardinië. In 2012 brachten Kleine Flamingo's een jong groot in een broedkolonie aan de Adriatische Zee. Is hier sprake van een verlegging van de verspreidingsgrenzen van deze soort in noordelijke richting?

Aantallen

In 1971 werden in de Westerschelde 14 Chileense Flamingo's geteld. De 21 "flamingo's" die in 1977 in de Workumerwaard werden geregistreerd, waren hoogstwaarschijnlijk ook allemaal Chilenen. In de winter van 1978/1979 waren er meer dan 40 exemplaren. Dit aantal verminderde tot ca. 30 vogels omstreeks de eeuwwisseling, nadat de broedkolonie tussen 1996 en 2000 vijf jaar achtereen geen kuikens voortbracht. Hun aantal nam weer toe totdat een tweede periode waarin het broeden mislukte (2008-2010) roet in het eten gooide. Nu zijn er weer ca. 30 vrij levende Chileense Flamingo's in West Europa.

Vanaf omstreeks 1985 zijn er ook het jaar rond Grote Flamingo's in West-Europa aanwezig. Hun aantal groeide tot 1993, met het maximum van 13 exemplaren in de broedkolonie. In de jaren daarna fluctueerde het aantal, maar werden er nooit bewezen méér dan 10 vogels van deze soort tegelijkertijd geteld. In 2007 kwamen er opeens weer 12 Grote Flamingo's naar de broedkolonie in het Zwillbrocker Venn.

Al omstreeks 1980 zijn er meldingen geweest van Caribische Flamingo's in de Zuidwest Nederlandse Delta. Waarschijnlijk hebben er hier nooit meer dan drie gelijktijdig rondgevlogen. De laatste 15 jaar bevindt zich één exemplaar van de soort in de groep.

In 2009 werden er zeven Kleine Flamingo's in de Nederlandse Waddenzee geteld. Op de ene eerder genoemde vogel na waren ze ongeringd, dus mogelijk van wilde origine. Na 1990 zijn er regelmatig meldingen geweest van groepjes bestaande uit twee of drie van hen in het Grevelingenmeer en nabij Zwarte Haan in de Waddenzee. Of het hierbij steeds om dezelfde vogels ging en gaat, is niet bekend.

Het totale aantal flamingo's wordt geschat op ruim 45. De drie flamingosoorten van het geslacht *Phoenicopterus* sluiten zich aaneen in een gemengde leefgroep. De Kleine Flamingo's houden zich daarvan meestal afzijdig. Ze zoeken met hun fijnmaziger gebouwde zeefsnavel naar een ander soort voedsel.

Flamingo's kunnen wel 40 jaar of ouder worden. Ze planten zich maar langzaam voort. Hun aantal zal daarom in de komende jaren niet snel veranderen. Er is ooit berekend dat een flamingopopulatie zich in

stand weet te houden als gemiddeld jaarlijks 5 % van de adulte vogels wordt vervangen d.m.v. natuurlijke verjonging. Een gemiddeld uitvliegen van vijf jongen per jaar uit de broedkolonie in Zwillbrock, waarbij de helft de eerste winter overleeft, zou voldoende zijn. In succesvolle broedjaren wordt dit gemiddelde gehaald, maar het gedurende vijf jaar achterwege blijven van broedresultaten, zoals eind jaren 90 het geval was, is een tegenslag die zo'n kleine populatie zich eigenlijk niet kan veroorloven. Bovendien zijn er in de loop der jaren ook wat slachtoffers gevallen als gevolg van botsingen met hoogspanningskabels, prikkeldraad en wegverkeer. Welke invloed dit voortijdig uitvallen van vogels op de ontwikkeling van de populatie heeft gehad, valt niet te berekenen. Evenmin het overbrengen van de meer dan 10 kuikens vanuit de broedkolonie naar dierenparken in de 80-er jaren. Aan de andere kant is het niet bekend hoeveel "ontsnapte" vogels zich in de loop der jaren bij de groep hebben aangesloten.

Het is niet duidelijk of er regelmatig uitwisseling is met andere flamingopopulaties. In de broedkolonie in de Camargue zijn in de loop der jaren ook Chileense, Caribische en Kleine Flamingo's aangetroffen. Diverse paren Chileense Flamingo's hebben er met succes gebroed. In het najaar van 2003 en 2004 werden aan de Franse zuidwestkust Grote Flamingo's gezien, die in het Zwillbrocker Venn geringd werden; in het laatste jaar waren ze in gezelschap van een Chileense Flamingo. Waren ze op weg naar de flamingo's in het Middellandse Zee-gebied? En komen er misschien Chileense Flamingo's vanuit de Camargue naar de Nederlandse Delta?

Leefgebieden

De Chileense Flamingo's die in de 70-er jaren in Nederland opdoken, hielden zich vooreerst op in de kustwateren van de Noordzee en het IJsselmeer. Overwinterd werd er, behalve in de Delta, ook in het Lauwersmeer. Gedurende de zomer trokken ze verder langs de kust tot in Denemarken en Zweden.

Langzaam leerde de groep het leefgebied beter kennen. Van groot belang was ongetwijfeld de ontdekking van het Zwillbrocker Venn, een rest-hoogveengebied aan de Duits-Nederlandse grens. Een ca. 35 ha grote ondiepe waterplas was in het gebied ontstaan als gevolg van turfsteken in voorgaande eeuwen. Een omvangrijke Kokmeeuwenbroedkolonie heeft het water in de loop der jaren ernstig geëutrofeerd. Allerlei planktonorganismen kunnen zich in sterke mate vermeerderen, daarmee een aantrekkelijk voedselaanbod voor flamingo's vormend. In het water leven geen vissen die als voedselconcurrenten zouden kunnen optreden. De aanwezigheid in de plas van een eiland, dat niet toegankelijk is voor mensen en roofdieren, verleide de flamingo's al snel tot het bouwen van nesten. Na bezoek van individuele vogels in de zomers van 1980 en 1981 arriveerde in 1982 een groepje van zes Chileense Flamingo's. Het volgende jaar waren ze met z'n twaalfen en kwamen ook de

eerste jongen uit het ei. Sindsdien komen de flamingo's in steeds grotere aantallen, tot in 1996 met 40 flamingo's een maximum werd bereikt. Daarna liepen de aantallen per jaar weer terug. Maar nadat er vanaf 2001 weer met succes werd gebroed, gingen de aantallen weer stijgen en werd in 2007 een nieuw maximum met 51 bereikt.

In 1986 kwam de eerste Grote Flamingo mee naar het broedterrein en in 1994 de eerste Caribische Flamingo. In 22 succesvolle broedseizoenen kwamen minstens 114 kuikens uit het ei. Daarvan zijn er 88 uitgevlogen.

Na afloop van het broedseizoen trekken de flamingo's naar diverse wateren in het IJsselmeergebied, zoals het Veluwemeer, de Oostvaardersplassen, het Ketelmeer en de Steile Bank aan de zuidkust van Friesland. De voorkeur voor een plek kan van jaar tot jaar verschillen. De voedseldichtheid bepaalt waarschijnlijk de keuze. De laatste jaren lijkt het Lauwersmeer steeds meer uit de gratie te raken en wordt het Veluwemeer geliefder. Omdat flamingo's zo lang leven, kunnen in hun geheugen opgeslagen ervaringen jaren later weer van pas komen. Een aangevlogen gebied dat minder gunstig is dan werd verwacht, wordt snel verwisseld voor een alternatieve locatie die nog van vroeger bekend was.

In de herfst wordt er verzameld aan de Steile Bank of in het Veluwemeer. Op deze plaatsen ziet men regelmatig dat oudervogels hun uitgevlogen jong nog steeds begeleiden en voeren. Afhankelijk van de weersomstandigheden vertrekt de groep op een moment tussen eind oktober en begin december naar de Delta.

Aanvankelijk was het Grevelingenmeer in de wintermaanden de favoriete plek van de flamingo's. Al snel echter nadat de Philipsdam eind 80-er jaren gereed kwam, verhuisde de gehele groep naar het hiermee ontstane Volkerakmeer. De flamingo's logenstraften hiermee het vooroordeel dat ze een voorkeur zouden hebben voor, of zelfs gebonden zouden zijn aan, zout water.

Veranderingen

Gewoonlijk keren de eerste flamingo's in de loop van februari vanuit de Delta terug naar het oosten. Na een strenge winter (bijvoorbeeld die van 1995/1996) gaan ze beduidend later. De aankomst in het Zwillbrocker Venn vindt in kleine groepjes plaats. Sommige vogels gaan eerst een tijdje naar de randmeren.

In januari 2005 verlieten de flamingo's opmerkelijk vroeg hun winterkwartier. In het midden van de maand was het grootste deel van de groep al aanwezig op het Veluwemeer. Het is verleidelijk om de meest eenvoudige verklaring te kiezen voor de vroege terugkeer. En die luidt dan dat het zachte weer van december en januari de flamingo's verleid had nu reeds terug te keren naar hun zomerresidentie. Maar mogelijk zit de oorzaak veel dieper en hangt die samen met veranderde voedselomstandigheden: Toen de Philipsdam werd aangelegd, veranderde het Volke-

rak in een lichtbrak, bijna zoet meer. Heel snel vestigden zich in de ondiepe oeverzone allerlei waterplanten. Tussen de waterplanten konden in het witvisarme water watervlooien en andere planktondierpjes zich goed vermenigvuldigen. De plantenzaden en het plankton vormden zo een prima voedselspectrum voor de flamingo's. De eens zo ideale toestand in het Volkerakmeer werd echter langzaam slechter. Agrarische meststoffen komen met het water van de Steenbergse Vliet en de Dintel in het meer en hopen zich daar op als gevolg van de geringe doorstroomsnelheid van het water. Dit leidt tot veralgining, slechter doorzicht, achteruitgang van de snoekenstand en vermeerdering van witvis, vermindering van de hoeveelheid ondergedoken planten en verminderde planktondichtheid. Terzelfder tijd is door actief waterbeheer de situatie in de randmeren merkbaar verbeterd. In de 80-er jaren bezochten de flamingo's het Veluwemeer nauwelijks, maar hun aanwezigheid is de laatste jaren aanmerkelijk toegenomen.

Het eerste deel van de winter van 2005/2006 werd door de flamingo's doorgebracht in het Grevelingenmeer. Later verhuisden ze toch weer naar het Volkerakmeer, maar daar waren ze meestal aanwezig in de bovenste punt, bij de Hellegatsplaten. Ten noorden dus van de uitmonding van de vervuilende riviertjes, terwijl ze zich vroeger meestal ophielden in het zuidelijke deel, in de omgeving van de Philipsdam. In de zachte winter van 2006/2007 bleef zelfs in eerste instantie ruim de helft van de flamingo's in het Veluwemeer achter, terwijl de andere helft wel naar de Delta trok. Heel langzaam groeide het aantal bij de Hellegatsplaten en verminderde het aantal in het Veluwemeer. Uit ringaflezingen bleek dat er ook wat tussen de twee gebieden op en neer werd gevlogen, maar voor zover bekend, is er in die winter geen moment geweest waarop alle flamingo's in de Delta verbleven. Gelukkig is er de laatste jaren weer sprake van verbetering van de waterkwaliteit in het Volkerakmeer.

Ringen

De jonge flamingo's in de broedkolonie worden sinds 1987 geringd. Vanaf 1995 worden circa 5 cm brede rode kunststof banden met aan drie zijden een goed afleesbare witgekleurde code van twee letters en twee cijfers bevestigd aan de tibia. Behalve de rode ring aan de ene poot krijgen ze aan de andere een smalle metalen ring die door de bevoegde ringinstantie in Duitsland wordt afgegeven. Meer dan de helft van de populatie is nu geringd.

Het ringen van de flamingo's zorgt voor individuele herkenbaarheid van de vogels, hetgeen mede van belang is om te komen tot een juiste determinatie van de verschillende naast elkaar voorkomende flamingosoorten. In het verleden werden flamingo's door verwarrende naamgeving, onvolledigheid van de veldgidsen, gebrek aan parate kennis van determinatiekenmerken en desinteresse voor "exoten" vaak slecht gedetermineerd en soms eenvoudigweg op één

hoop "flamingo's" gegooid.

Het ringen van de flamingo's maakt het gemakkelijker gericht onderzoek te doen naar het trekgedrag, de paarvorming en de levensduur van flamingo's in West Europa.

Het bestuderen van de flamingo's, met name tijdens hun aanwezigheid in het Zwillbrocker Venn, heeft tot nu toe interessante bevindingen opgeleverd, die de algemene kennis over flamingo's heeft vergroot.

Zo is het opmerkelijk dat de West-Europese flamingo's hebben gekozen voor een in het binnenland gelegen zoetwaterplas om er hun broedkolonie te vestigen. Ook zonder diertuindwang blijken flamingo's van de drie verschillende *Phoenicopterus*-soorten zich in een stabiele leefgroep aaneen te sluiten. Ze zoeken gezamenlijk voedsel, trekken gezamenlijk tussen de verschillende leefgebieden op en neer, hebben een gemeenschappelijke broedkolonie, baltsen meestal ook in één groep en de jongen sluiten zich aaneen in een gemengde crèche. Binnen de leefgroep herkennen de flamingo's toch de andere individuen van hun eigen soort en paarvorming vindt meestal plaats binnen die eigen soort. Maar naarmate de populatie in de gemengde vorm langer bestaat, waarbij een steeds groter deel van de vogels is opgegroeid in de gemengde broedkolonie, nemen het aantal gemengde paren en, als gevolg daarvan, de hybridisatie toe.

In het begin van deze eeuw heeft de kolonie na storingen door vossen zijn manier van nestbouw aangepast. Niet langer werden de in de literatuur beschreven nestkegels van modder opgemetseld, maar werden op enige afstand van de oever in het water staande Pitrusbulten als "onderstel" gebruikt waarop met modder een nestkom werd aangebracht. De laatste jaren is deze vorm van vernieuwend bouwen weer verlaten.

De toekomst

Natuurlijk kan niet voorspeld worden of de diverse flamingosoorten er in zullen slagen zich definitief in West Europa te vestigen. Vestiging van de Grote Flamingo kan alleen maar worden toegejuicht. Deze

soort is immers voor Europa inheems en kwam enige duizenden jaren geleden ook al in onze omgeving voor. De Chileense Flamingo's zouden daarbij wel eens kunnen gaan fungeren als katalysator. Het waren immers de Chileense Flamingo's die de broedkolonie in het Zwillbrocker Venn startten. De Grote Flamingo's voegden zich daar pas enige jaren later bij. Naar onze omgeving afdwalende Grote Flamingo's kunnen door de aanwezigheid van de Chileense Flamingo's in het verleden verleid zijn en in de toekomst verleid worden om zich daarbij blijvend aan te sluiten.

De toekomstbasis voor de Chileense Flamingo's is met ca 30 exemplaren echter bijzonder smal. Wanneer de oudste exemplaren uit de groep zijn wegevallen, zal het de vraag zijn hoeveel van de oorspronkelijke vogels hun genen aan de populatie doorgegeven zullen kunnen hebben. Als er geen nieuwe exemplaren van elders bijkomen, zal het voortbestaan niet gemakkelijk worden. Over een eventuele uitbreiding van het leefgebied van de Kleine Flamingo in nog noordelijker richting dan het Middellandse Zeegebied valt nu nog geen enkele uitspraak te doen.

Naschrift

Deze tekst werd tot nu toe alleen gepubliceerd op de webpagina www.flamingosinnederland.info.

Uitgevers die interesse hebben om deze tekst, of een aangepaste versie daarvan, te publiceren in een papieren tijdschrift kunnen daarover contact opnemen met de schrijver.

Litteratuur

DEL HOYO, J., ELLIOTT, A. & SARGATAL, J. Eds. (1992), Handbook of the Birds of the World, Vol. I:508-526. Barcelona: Lynx Edicions.

JOHNSON, A.R. & CÉZILLY, F. (2007), The Greater Flamingo. London: T. & A.D. Poyser.

OGILVIE, M & OGILVIE, C. (1986), Flamingos. Gloucester: Alan Sutton Publications Ltd.

TREEP, J.M. (2006/2010), Flamingo's in het Zwillbrocker Venn. Beilen: Uitgave in eigen beheer.